

Cultuurhistorische beschouwing

Naar aanleiding van *De Zeven Dorpelingen* en *In Harmonie*

Oktober 2016

Cultuurhistorische beschouwing

Naar aanleiding van *De Zeven Dorpelingen* en *In Harmonie*

Referentie: *Cultuurhistorische Verkenning Plein en omstreken*, M&DM 2010
In opdracht van de Gemeente Bergen

Inleiding

In 2010 is in opdracht van de gemeente Bergen een *Cultuurhistorische Verkenning Plein* (hierna af te korten als CHV Plein) opgesteld. Deze Verkenning vormt ten aanzien van de cultuurhistorie het referentiekader waaraan ontwikkelingsplannen getoetst worden. Het Masterplan Bergen Centrum wordt gefaseerd ontwikkeld. Voor de locatie De Harmonie is een beperkte prijsvraag uitgeschreven waaraan vier architectenbureaus of combinaties hebben deelgenomen. De jury bestond uit de vaste leden van het Q-team Mooi Bergen aangevuld met 'lekenleden'. Het gemiddeld niveau van de plannen was meer dan bevredigend. Het bureau dat de meeste punten behaalde was Attika met het plan *De zeven Dorpelingen*. Na de uitverkiezing is het plan *In Harmonie* ingediend. Beide plannen worden in het onderhavige document naast de CHV Plein gelegd om te bezien of de cultuurhistorie in de plannen voldoende aan bod komt.

NB: het plan In Harmonie is niet een alternatief prijsvraagontwerp, maar een alternatief ten opzichte van het masterplan. Een goede vergelijking is daarom niet mogelijk.

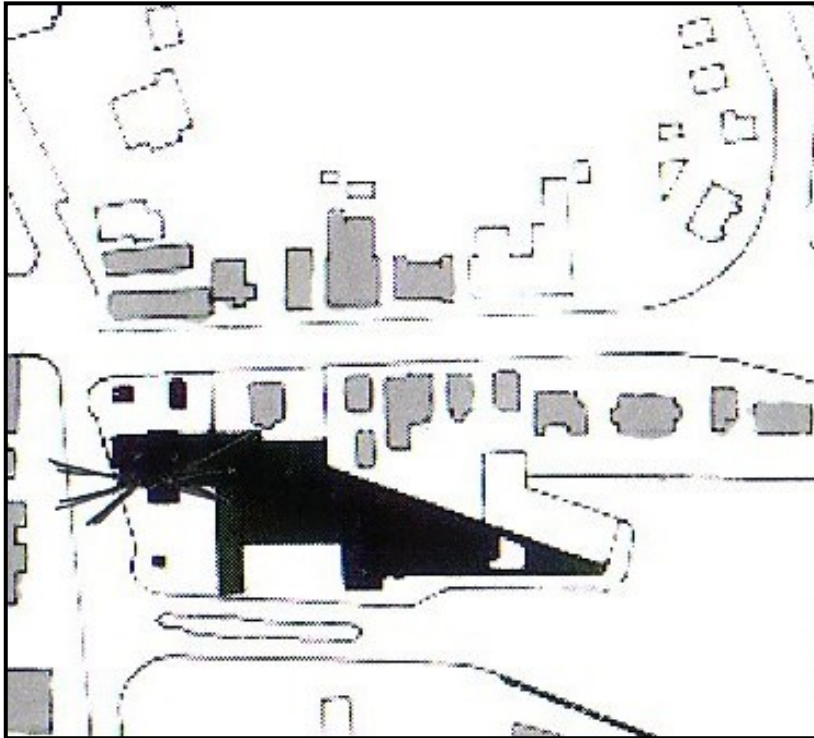
Kernpunten cultuurhistorie

In eerdere producties van Bureau M&DM is er op gewezen dat de ruimte – na het wegvallen van de Bello - nooit goed is opgevuld. Voor het centrumontwerp van het bureau van Van den Broek en Bakema, architect Klopma is waardering uitgesproken, maar daarbij is ook geconstateerd dat het plan zich nooit goed gevoegd heeft in de structuur van het dorp Bergen en ten tweede dat door latere uitbouwen, toevoegingen en andere invullingen de oorspronkelijke kwaliteiten van het plan zijn weggevallen.

Een nieuwe invulling zou dus in ieder geval wel goed moeten aansluiten op de structuur van het dorp cultuurhistorisch, architectonisch en stedenbouwkundig. Onderstaande citaten komen uit de rapportage van M&DM uit 2010:

'Het centrumplan van het bureau van Van den Broek en Bakema, architect Klopma hield overal rekening mee, behalve met de *genius loci*, de omgevings specifieke eigenaardigheden.'

'De plattegrond toont beter dan de maquette wat er schort aan het plan: de schaal. Het is een zwarte kat tussen de gekleurde muizen. De ruimte is niet opgevuld met aangeheelde bouwblokken, en daartussen de straat, maar de ruimte *is* de straat. Aan die straat is een nieuw complex ontworpen. Stedenbouwkundig en architectonisch is de architectuur wezensvreemd aan al het gebouwde tot dusver in Bergen. In materiaalkeuze, de verhouding open-dicht van de gevelwand, rooilijn, silhouet, kapvorm (platte daken) en kleur (grijs) wijkt het complex af ten opzichte van de omgeving. Maar een modern dorpscentrum laat zich moeilijk verenigen met een organisch gegroeide structuur. Dat is de les van de stedenbouw van de jaren zestig zoals die tot op heden regelmatig aan den lijve ondervonden wordt.'

‘Het centrumplan van het bureau van Van den Broek en Bakema is nooit geworden wat het had moeten zijn: een verbinding tussen de twee dorps helften. Sterker nog, het dreef daar letterlijk een wig tussen. Teveel elementen, architectonisch en stedenbouwkundig, contrasteerden met de omgeving. Latere ingrepen hebben bovendien de intrinsieke kwaliteiten van het plan (los van de context) aangetast. Sloop van delen van het complex lost de stedenbouwkundige defecten niet op en zou bovendien een verdere aantasting van het oorspronkelijke ontwerp betekenen. Restauratie van het hele complex lost evenmin de problemen op en is ook wat veel eer voor een tamelijk gemiddeld ensemble uit de wederopbouwperiode.’

De teneur van deze citaten is duidelijk. De opgave is in eerste instantie stedenbouwkundig en in tweede architectonisch. ‘*Staedte bauen heist mit dem Hausmaterial Raum gestalten*,’ zoals Berlage al zei in navolging van Brinckmann.

Beide te toetsen plannen respecteren het haltermodel uit het Masterplan, maar de ruimtelijke inpassingen vallen heel anders uit.

De Zeven dorpelingen

Uit het juryrapport:

De selectiecommissie ziet nog wel verbeteringsmogelijkheden in de morfologie, de herkenbaarheid van de collectieve woningentrees en de waarborging van de ruimtelijke kwaliteit van de winkelgevel. De afrit voor de winkelbevoorrading in openbaar gebied vindt de commissie een minpunt aan het planvoorstel.

In deze opmerking aangaande de morfologie licht de cultuurhistorische toets besloten. Sterke punten zijn de diversiteit in de architectonische uitwerking, silhouet, kapvorm, korrel en overige proporties, waarbij een goede balans is gevonden tussen het dorps van Bergen en de grotere ruimte van het plein. De architectuur is niet alleen divers, maar ook representatief, geëigend voor de entree richting centrum. De grote maat vraagt als het ware om accenten, zorgvuldig door Attika over de gevelwand verspreid. De ruimte, de lucht, tussen de individueel herkenbare blokjes is eveneens sterk en is een stedenbouwkundige karakteristiek die bij de maat en schaal van Bergen past. Het segmenteren van de ruimte komt in het haltermodel goed tot zijn recht, waarbij gepreludeerd wordt op de ontwikkelingen aan de overzijde. Een minpunt zou kunnen zijn dat het binnenterrein opgetild maaiveld is, niet dorps en niet Bergens. Echter deze invulling is inherent aan de opgave voor dit gebied.

Het spreekt vanzelf dat de overige punten uit het juryrapport – zoals de mindere afrit voor de winkelbevoorrading- ook in dit bestek opnieuw opgevoerd kunnen en moeten worden.

In Harmonie

Dit plan (of visie) is geheel nieuw, nog niet eerder beoordeeld in breder verband. De toetsing behoeft daarom wat meer toelichting dan in het geval van De Zeven Dorpelingen. De Visie is zonder meer buitengewoon sympathiek: kunst, cultuur, kleinschaligheid, betaalbaar, voor de inwoners van Bergen en duurzaam. Tegelijkertijd zijn deze zelf toegekende termen nietszeggend. Immers alle ingediende plannen hebben in wezen dezelfde pretentie. Een Boutiquehotel heeft met kunst en cultuur niet zoveel te maken. Het is een andere hotelformule. Hetzelfde geldt voor het bij herhaling benadrukken van de uniciteit van de locatie. Wat is zo uniek aan deze locatie? Een unieke kans om te bouwen of uniek in relatie tot andere locaties in het dorp?

In relatie tot de CHV Plein is met name de kleinschaligheid een toetsbaar criterium. Echter vanuit de CHV wordt daar niet om gevraagd. De ruimte is immers beslist niet kleinschalig. Aanheling van een open wond vraagt om een andere benadering dan de invulling van een gaatje. De keuze voor kleinschaligheid juist in deze ruimte wordt nergens in de visie onderbouwd. Daarmee is niet gezegd dat de invulling grootschalig moet zijn, maar wel dat de invulling moet passen.

De keuze voor een derde plein binnen het haltermodel is ongelukkig te noemen. Binnen de aanheling van de structuur, die al tamelijk forse ruimtes in zich heeft, is nog een open ruimte te veel van het goede. Bergen is dorps, maar de verhouding tussen bouwblokken en pleinen is duidelijk afgebakend. Dat is niet het geval in het ingediende plan. Ook de entree naar het nieuwe plein is een storende onderbreking in de gevelwand. Een gevelwand met 'lucht', gangen of stegen past heel goed binnen Bergen, maar hier wordt een tussenvorm tussen straat en steeg gecreëerd naar een heel nieuwe, op zich zelf staande ruimte. Met deze invulling wordt de ruimte niet bij het dorp getrokken, maar ontstaat een nieuw diffuus beeld.

Het is daarbij zeer de vraag of het haltermodel wel volledig uit de verf komt. De rooilijnoverschrijdingen zijn eerder ingegeven vanuit de ruimte achter de huizen, dan vanuit het plein aan de voorzijde. Een duidelijke relatie met de overzijde wordt niet gemaakt.

De keuze voor een standaard huis van twee bouwlagen met kap in dwarsrichting is voor een kleine intieme ruimte goed verdedigbaar, maar binnen deze context is het kiezen voor de makkelijke weg. daarbij zijn twee kritische opmerkingen te maken, voor wat betreft de uitwerking en voor wat betreft de typologie zelf. Om met het laatste te beginnen, in de CHV Plein wordt de bebouwing aan de overkant, van dezelfde typologie als in de visie, bestempeld als passend bij het kleine plein, maar in detaillering slecht uitgewerkt. Dat is niet op te vatten als een uitnodiging meer van hetzelfde te maken. De ruimte van de entree is immers een andere dan die van het kleine plein. Reageren op de overkant is goed, kopiëren minder. Temeer daar aan de achterzijde van de Openbare Bibliotheek nog zo een complex standaardhuizen te vinden is, eveneens tamelijk indifferent van architectuur en – heel opvallend – ook met een binnenplein. Zo wordt in de visie aangesloten bij een weinig inspirerend nieuwbouwwijkje, terwijl de Bergense traditie juist het bijzondere benadrukt. Het omgeving specifieke van de ruimte komt niet terug in het plan, evenmin de genoemde 'uniciteit.'

Wat de uitwerking betreft, het oplopen van de hoogtes naar de dwarsstraat – een toonladder? – is niet spannend. De vensters vormen samen een compositie – op zich wel aardig bedacht – maar benadrukken dat het om één gebouw gaat. Ook de panden zonder eigen ontsluiting wijzen daarop. Stedenbouwkundig ongelukkige keuzes kunnen in de architectuur niet verbloemd worden, maar ook wordt de zelf gekozen typologie hier onderuit gehaald.

Een bijzonderheid is het open laten van de hoek van het bouwblok, in combinatie met het doortrekken van de kapvorm van de bestaande bebouwing. Deze oplossing is zeker creatief, maar sterk gericht op de binnenkant, het nieuwe plein. De relatie met de omgeving is ook hier niet sterk.

Het plan heeft beslist veel goede punten, in kapvorm, proporties en toch ook de architectuur, maar ondanks de fraaie *artist impressions* is een tweede Bakema niet ondenkbeeldig.

Samenvattend

Beide plannen hebben minpunten, maar in relatie tot de cultuurhistorie begrijpt Attika de ruimte beter. Het plan In Harmonie kiest de veilige weg door kleinschalige, identieke blokjes met zadeldaken te knippen en te plakken. Dat kan op veel locaties in Bergen, maar juist hier vraagt de ruimte om iets extra's.

Hoeveel extra's wordt mede bepaald door het programma, maar het zal duidelijk zijn dat een evenwicht tussen ruimte en bebouwing gevonden moet worden, die recht doet aan de grotere ruimte en aan de traditie en cultuurhistorie van Bergen.

Tot slot nog enige woorden aangaande de referenties. In beide gevallen zijn daar wel vraagtekens bij te zetten, maar in het geval van In Harmonie wordt in de referenties wel een heel ander beeld opgeroepen dan in woord beleden. De sociale woningbouw van het hoogtepunt van de barokke Amsterdamse Schoolstijl staat wel erg ver af van de in de visie getoonde typologie.